

Muslimere og tillit

– Om muslimers forhold til norske rettslige institusjoner

INNLEDNING

Som i ledd i et pågående forskningsprosjekt, med tittelen "The End of National Legal Culture? The Case of Norway", har Norges Forskningsråd finansiert utføringen av en omfattende studie av Norges innbyggers holdninger til retten - som ledd i en undersøkelse av den norske rettskulturen.¹ Undersøkelsen er utført av TNS Gallup på vegne av prosjektet og viser interessante resultater. Undersøkelsen kartlegger både muslimers og den generelle befolkningens holdninger til en rekke sentrale rettslige institusjoner og lovenes moralske grunnlag.

Undersøkelsen viser at det er visse forskjeller i holdninger og tillit til sentrale samfunnsinstitusjoner mellom den generelle befolkningen og muslimer i Norge. På noen områder – som i valget mellom personlig frihet og rettssikkerhet på den ene siden og sikkerhet og orden på den andre, samt når det gjelder oppfatninger om lovens rettferdighet – er det nesten ikke forskjeller. Det er for eksempel stor overensstemmelse mellom den generelle befolkningen og muslimer i synet på lovenes rettferdighet. På andre områder er det forholdsvis store avvik, som f.eks. i spørsmålet om hvorvidt rettslig særbehandling av etniske og religiøse minoriteter er akseptabelt, og når det gjelder holdninger til særdomstoler for religiøse grupper. Her ser muslimer ut til å være tilhengere av særordninger for religiøse minoriteter. I tillegg har muslimer en vesentlig lavere tillit til norske myndigheter enn det den generelle befolkningen har.

Funnene er interessante, både ved at det er overraskende like holdninger til en rekke spørsmål der man kanskje hadde forventet større avstand, og ved at det er forholdsvis store forskjeller i holdninger til sentrale spørsmål som gjelder etnisitet, religion og tvisteløsning. Det paradokset at muslimer ser ut til både å være tilhengere av og skeptikere til rettsstaten, er imidlertid ikke noe som nødvendigvis er spesielt for denne gruppen.

OM METODEN OG DATAGRUNNLAGET

Som alle empiriske data, er også disse beheftet med usikkerhet. Usikkerheten i dette tilfellet gjelder dataenes representativitet, fordi utvalget er lite. Dertil kommer at resultatene kan gjøres til gjenstand for forskjellige og motstridende fortolkninger. Det må også nevnes at undersøkelsen dekket nesten 130 spørsmål, og det er derfor hverken hensiktsmessig eller relevant å behandle alle her. Utvalget som er foretatt, er basert på skjønn, så andre spørsmål fra datasettet kunne vært valgt isteden.

Som nevnt over, er undersøkelsen en del av et pågående forskningsprogram. I tråd med vanlig praksis er dataene eksklusive så lenge forskningsprosjektet pågår, og de vil ikke bli offentliggjort på annen måte enn som delarbeider fra forskningsprosjektets medlemmer. Dataene vil bli offentliggjort mot slutten av 2014. Dataene ble samlet inn i 2009, og hensyntar dermed ikke de siste lovendringene og rettslig praksis, eller hendelsene den 22. juli 2011.

Av de muslimske respondentene var 64% menn og 36% kvinner. 34% så på seg selv som primært norske, mens 47% så på seg selv som primært del av en etnisk minoritet som er bosatt i Norge. 15% av de muslimske respondentene var fra Sentral-Asia, 3% fra Tyrkia, 55% fra Pakistan og 26% fra "andre steder". 54% av de muslimske respondentene svarte at religion var "svært viktig" for dem, mens 24% svarte at det var "litt viktig". 11% og 10% svarte at det var henholdsvis "ikke særlig viktig" og "ikke viktig i det hele tatt".

7% av disse respondentene hadde grunnskole som høyeste avsluttede utdanning, 45% hadde videregående, 34% hadde høyskole/universitet til og med fire år og 14% hadde fem år eller mer høyskole/universitetsutdanning, hvorav 5% hadde universitetsgrad i juss. 47% hadde vært bosatt i et annet land i ett år eller mer, mens 53% aldri hadde vært det. 5% mente at det andre landet de hadde bodd i, ett år eller mer, var generelt mer lovlydig enn Norge, mens 39% følte det var mindre lovlydig. 93% hadde nære venner eller slektninger som var bosatt i et annet land.

Utdanningsmessig var muslimene i undersøkelsen ikke så forskjellige fra den generelle befolkningen, hvor 36% hadde høyskole/universitetsgrad til og med fire år, og 28% hadde slik utdanning av fem års lengde eller mer. 3% hadde universitetsgrad i juss, hvilket var en mindre andel enn blant muslimene.

Utover at grad av utdanning gir en indikasjon på sosio-økonomisk status, vet vi ikke så mye om denne statusen, siden vi ikke har tall på inntekt. 11% mente at familiens inntekt og levestandard var høyere enn vanlig i Norge, og 72% mente at den var som vanlig. Av den generelle befolkningen mente imidlertid 24% at de hadde høyere enn vanlig inntekt i Norge, og 60% mente de tjente omtrent som vanlig. Av muslimene var 66% i fast arbeid, 6% uten arbeid, 6% var pensjonister, 11% studenter og 6% var hjemmeværende.

60% var i fast arbeid, 2% var arbeidsledige, 26% var pensjonister, 6% studenter og 2% var hjemmeværende av den generelle befolkningen. Arbeidsmessig mente 25% av muslimene at de hadde et kroppsarbeid, og ca like mange mente de hadde et kontorarbeid. 23% rapporterte at de var en fagperson eller en intellektuell, og 9% var leder. Til sammenligning var 9% av den generelle befolkningen kroppsarbeider og 26% var kontorarbeider. 29% var fagarbeider, og 11% leder.

Siden islam er en religion med et eget lovsystem, slik som jødedom og katolsk kristendom, kan man et stykke på vei forvente at muslimer i større grad er tilhengere av særdomstoler som dømmer på bakgrunn av religiøse kodekser. Men noen nødvendig sammenheng er det ikke. Med andre ord, man kan være muslim og mene at de fleste konflikter bør løses av det ordinære domstolsystemet. For øvrig hevdet 54% av muslimene at religion var "svært viktig", og 23% at det var "litt viktig" for dem, mot henholdsvis 14% og 26% av den generelle befolkningen.

SPØRSMÅLENE

Spørsmålene i utvalget kan inndeles i tre grupper med ikke helt klare skott seg imellom, der svarene i den ene gruppen kan synes å stå i motstrid til svarene i den andre gruppen. Den første gruppen omhandler spørsmål om holdninger til loven som sådan, hvordan den oppfattes og hvordan det oppfattes at den bør være. Inkludert i denne gruppen er tillit til lov og offentlig myndighet underlagt lov. Den andre gruppen av spørsmål omhandler holdninger til våre rettslige institusjoner, og primært til domstolene. Her reises det spørsmål om domstolene er de primære og overlegne tvisteløsningsarenaene, eller om andre autoriteter er bedre egnet til å løse mellommenneskelige tvister.

Den tredje og siste gruppen omhandler spørsmål om religion og etnisitet, der spørsmålene kretser rundt hvorvidt og i hvilken grad etniske og religiøse minoriteter bør særbehandles rettslig sett i Norge, og om de faktisk blir det. Her skal vi også se på holdninger til spørsmål om særdomstoler for religiøst relevante spørsmål.

Gruppe 1: Holdninger til loven og dens grunnlag

Det første spørsmålet i denne gruppen, er spørsmålet om hva som bør være det viktigste her og nå når det gjelder lovverket. Spørsmålet lyder:

1. Hva bør være det viktigste for Norge på det nåværende tidspunkt?

1. Å verne om personlig frihet
2. Å sikre orden i landet vårt
3. Begge/det kommer an på
4. Ingen av dem
5. Annet/vet ikke

På dette spørsmålet var det omtrent ikke forskjell mellom muslimene og befolkningen generelt. Henholdsvis 29% og 32% svarte at det å verne om personlig frihet var viktigst, mens hhv 63% og 61% svarte at det å sikre orden i landet vårt var viktigst. Hvis man med "liberale verdier" forstår vektleggingen av individuell frihet, personvern, ytringsfrihet for kontroversielle meninger og individets forrang for kollektivet, kan man si at ca. 30% av befolkningen har denne holdningen, hvilket også inkluderer den muslimske befolkningen. Litt over 60% av den samme totalbefolkningen ser imidlertid ut til å mene at det er viktigere å sikre landet. Dette *kan* tolkes som at man rangerer fysisk sikkerhet fremfor rettssikkerhet, men det er ikke åpenbart at respondentene har hatt denne problemstillingen klart for seg.

Det neste spørsmålet i Gruppe 1 er:

2. Synes du loven i Norge ...

1. Generelt er til hjelp for folk som deg selv
2. Generelt lager problemer for sånne som deg selv
3. Begge
4. Ingen av dem
5. Annet/vet ikke

Igen ser vi få vesentlige forskjeller mellom befolkningen generelt og muslimer, selv om forskjellene er noe større enn i forrige spørsmål. 74% av muslimene og 88% av den generelle befolkningen mener loven er til hjelp for dem selv, mens hhv 15% og 9% mener at loven *generelt* lager problemer for dem. Forskjellen kan tolkes på mange måter, og det er viktig å huske på at undersøkelsen ikke har korrigert for økonomisk eller sosial status, hvilket muligens kan forklare en forskjell i holdningen til lovens positive eller negative virkning for den enkelte. Resultatene viser imidlertid uansett en forholdsvis høy grad av tillit til lovens positive virkninger for den enkelte i Norge.

Spørsmål nummer 3 i Gruppe 1 gjelder også tilliten til det offentlige, men da ikke rent formelt, men til forvaltningen og dens representanter. Det lyder:

3. Tenk deg at det var noen problemer som du måtte gå til et offentlig kontor med. Tror du at du ville bli behandlet rettferdig av de ansatte på dette kontoret?

1. Ja
 2. Nei
 3. Bare ved å bruke kontakter eller bestikkelser
 4. Begge/det kommer an på
 5. Ingen av dem
 6. Annet/vet ikke
-
-

Her ser vi en vesentlig forskjell i tilliten til offentlige myndigheter. 58% av muslimene mener at de ville ha blitt behandlet rettferdig, mens hele 88% av den generelle befolkningen har tillit til at de ville fått en rettferdig behandling av offentlige saksbehandlere. 36% av muslimene mener at de ikke ville ha fått en rettferdig behandling, mens 17% av den generelle befolkningen har den samme tvilen.

De neste to spørsmålene i denne gruppen gjelder loven som sådan og dens forhold til moralske spørsmål og rettferdighet:

4. I det store og det hele, føler du at loven i Norge:

1. Er rettferdig
2. Er urettferdig
3. Begge/kommer an på
4. Ingen av dem
5. Annet/vet ikke

I svarene på dette spørsmålet er det ingen nevneverdige forskjeller. 86,1% av muslimene og 85% av den generelle befolkningen mener at loven i det store og det hele er rettferdig, mens bare ca. 10% av begge grupper mener at den er urettferdig.

Det neste spørsmålet i denne gruppen omhandler lovens forhold til moralske verdier og til verdigrunnlaget i befolkningen:

5. Og i det store og det hele, føler du at loven i Norge:

1. Reflekterer alminnelig anerkjente moralske verdier, som deles av folk flest i Norge
2. Reflekterer statens makt til å kontrollere folk
3. Begge/det kommer an på
4. Ingen av dem
5. Annet/vet ikke

Her ser vi imidlertid en vesentlig forskjell. Av muslimene svarte 58% at loven reflekterte "alminnelig anerkjente moralske verdier, som deles av folk flest i Norge", mens hele 81% av den generelle befolkningen mente det samme. Svaralternativene var imidlertid ikke ja/nei til et deskriptivt spørsmål. Alternativ to var om respondentene følte at loven i det store og det hele var statens middel for å kontrollere folk, og dermed ikke primært hadde noe med moralske verdier som deles av folk flest i Norge, å gjøre. Her svarte 36% av muslimene at loven var statens kontrollmiddel, mens 17% av den generelle befolkningen svarte det samme.

Sammenlignet med forrige svar kan forskjellen synes vanskelig å forklare. Det kan fremstå som et paradoks at man samtidig mener at loven er rettferdig og statens middel for kontroll av vanlige folk når svaralternativet er om loven reflekterer moralske verdier eller ikke. Med andre ord, når svaralternativet er spørsmål om moral og man tidligere har ment at loven er rettferdig, kan det synes oppsiktsvekkende at man ikke svarer at loven også reflekterer det generelle moralske verdigrunnlaget i samfunnet.

Det er fullt mulig at det rett og slett er paradoksalt, og at det derfor er lite fruktbart å lese slike undersøkelser med en forventning om prinsipiell konsistens på tvers av spørsmålene. En annen forklaring kan imidlertid være at respondentene svarer på to forskjellige typer av spørsmål. Det er ingen nødvendig sammenheng mellom det normative spørsmålet om loven er rettferdig, og det deskriptivt orienterte spørsmålet om den reflekterer alminnelig anerkjente moralske verdier, som deles av folk flest i Norge. Det er fullt mulig både å hevde at loven er rettferdig, og at den ikke er basert på alminnelig anerkjente verdier. Det man imidlertid skulle forvente ved en diskrepans i svarene på disse spørsmålene, var den omvendte svarprosenten, nemlig

at respondentene – ved en forskjell – mente at loven reflekterte alminnelig anerkjente moralske verdier, men at den var urettferdig.

Det siste spørsmålet i Gruppe 1 omhandler lovens eventuelle moralske grunnlag, og om loven bør være fundert på moral med et formål om å styre mennesker i en bestemt retning, eller om den bør være et speil av de faktisk gjeldende moralske normene i samfunnet til enhver tid:

6. Folks holdning til saker som røyking, narkotika og personlige forhold kan endre seg over tid. Når folks holdning og atferd endrer seg, bør loven da:

1. Endres for å reflektere endringen i folkemeningen
2. Forbli uendret, som en fast standard for akseptabel atferd
3. Begge/det kommer an på
4. Ingen
5. Annet/vet ikke

Her var det i realiteten ingen forskjell å spore mellom de to gruppene av respondenter. Av begge grupper mente litt under halvparten at loven må endres i takt med folkemeningen, mens litt over halvparten mente at loven må være en fast standard for akseptabel oppførsel. Av muslimene mente 43% at loven må endres i tråd med endringen i moral, mens 53% mente at den må være en fast standard uavhengig av folkeviljen. De samme tallene for den generelle befolkningen var 40% og 56%. Slik sett kan det hevdes at folk flest mener at loven ikke bør endres for å reflektere folk flest sine moralske oppfatninger. Man kan også konstruere dette som et spørsmål om lovens legitimitet er moralsk eller politisk, hvor politikkenes oppgave er å samle oppslutning om standpunkter for å gjennomføre dem ved hjelp av lov. Presiseres spørsmålet på den måten, er det altså forholdsvis mange som mener at loven ikke bør reflektere folkeviljen.

Det neste spørsmålet ligger på mange måter i forlengelsen av dette og gjelder hva lovene bør bygge på, og det kommer i tre varianter; på skikker og tradisjoner, på religion og på generelle moralske verdier. Det siste spørsmålet er en normativ formulering av svaralternativ 1 under spørsmål 5. Det første spørsmålet lyder:

7. Loven bør være basert på Norges skikker og tradisjoner

1. Helt enig
2. Delvis enig
3. Delvis uenig
4. Helt uenig
5. Verken enig eller uenig
6. Annet/vet ikke

Om dette spørsmålet var det en relativt stor enighet. Av muslimene var 29% helt enig i dette og 38% delvis enig. 22% var delvis uenig og 11% var helt uenig. Av den generelle befolkningen var 30% helt enig, hvilket er omtrent det samme som for den muslimske befolkningen. 53% var delvis enig, og 12% var delvis uenig. 4% var helt uenig dette.

Dette gir rom for mange tolkninger, siden det ikke er opplyst hva alternativene er for den delen av respondentene som ser for seg andre grunnlag enn skikker og tradisjoner. For eksempel kan det hende at en sekulær respondent heller ser for seg internasjonale konvensjoner som grunnlag for norske lover, mens en muslim ser for seg et religiøst grunnlag.

Formålet med de neste spørsmålene er å forsøke å belyse mulige alternativer:

8. Loven bør være basert på religion

1. Helt enig
2. Delvis enig
3. Delvis uenig
4. Helt uenig
5. Både enig og uenig
6. Verken enig eller uenig
7. Annet/vet ikke

Av muslimene var 14% "helt enig" i at loven bør være basert på religion, mens 24% var "delvis enig" i dette, hvilket betyr at ca. 38% av muslimene mener at Norges lover bør være basert på religion. Det er rimelig å anta at disse ikke primært tenker på kristendommen. Imidlertid svarte 21% og 41% at de var helt eller delvis uenig i at lovenes grunnlag skulle være religiøst, hvilket gir nesten 62% til sammen.

Av den generelle befolkningen var bare 4% helt enig, mens 15% var delvis enig, hvilket gir et tilsvarende samlet tall på 19%, altså 20 prosentpoeng mindre enn for muslimenes del, men likevel altså ikke et helt ubetydelig tall. Det kan synes oppsiktsvekkende at så mange som 19% av den generelle befolkningen mener at lovene til en viss grad bør være basert på religion, også når de er tilhengere av en religion som tillater et skille mellom lov og religion i mye større grad enn "lovreligioner" som islam, katolsk kristendom og jødedom. 25% og hele 56%, dvs. samlet over 80%, var helt eller delvis uenig i tanken om religion som lovenes grunnlag.

Det siste spørsmålet i denne rekken om lovenes grunnlag, var om loven skulle være basert på:

9. Generelle moralske verdier, det som folk flest i Norge mener er riktig eller galt

1. Helt enig
2. Delvis enig
3. Delvis uenig
4. Helt uenig
5. Både enig og uenig
6. Verken enig eller uenig
7. Annet/vet ikke

49% og 40%, samlet altså nesten 90%, av muslimene var enten helt eller delvis enig i dette utsagnet. Bare 5% og 5% var uenig. Dette er omtrent likt som i den generelle befolkningen, kun med en liten forskyvning mellom helt og delvis enig-kategoriene. 40% var helt enig, mens 51% var delvis enig i befolkningen generelt.

Det synes altså som det er en generell enighet om at det er de generelle, delte og normale moralske verdiene blant folk i Norge som både muslimer og den generelle befolkningen mener skal være utgangspunktet for lovene.

Dette kan virke paradoksalt, all den tid 38% av muslimene mente at loven også burde være basert på religion, samtidig som Norge er et forholdsvis sekulært land. Dette kan være et uttrykk for at mange muslimer mener at Norge faktisk er mindre sekulært, og nærmere deres egen religion, enn mange andre mener.

Gruppe 2: Forholdet mellom lov, domstol og religion

Spørsmålene i Gruppe 2 omhandler stort sett domstolens rolle som tvisteløsningsarena og tilliten til dens aktører.

En domstol har flere oppgaver. For det første er den en institusjon som illegger innbyggerne straff for lovover-

tre deler, og det er kanskje denne funksjonen som folk flest assosierer en domstol med. For det andre er den et klageorgan for forvaltningsavgjørelser som folk er uenig i. Denne funksjonen gjelder også forholdet mellom innbyggerne og staten. For det tredje er den en arena hvor folks uenigheter og tvister kan løses av en uavhengig tredjepart. Selv om dommerne ved sivile tvister har en mer tilbaketrasket rolle, er tilliten til deres upartiskhet, kompetanse og forståelse av partenes interesser helt vesentlig. Vi har riktignok også i tillegg til det ordinære domstolssystemet alternative tvisteløsningsmekanismer, slik som forbrukertvistutvalg, forbrukerrådet, og rettsmeglingsinstituttet. Allikevel er erfaringen at folk i stadig større grad bruker det ordinære domstolssystemet i stadig større grad. Spørsmålene i denne gruppen omhandler denne tilliten.

Det første spørsmålet omhandler folks tillit til domstolene som tvisteløsningsorgan generelt, og hvorvidt det er et egnet organ for å løse sivile tvister og problemer. Med andre ord, man har bevisst holdt domstolens og lovens strafferettslige aspekt utenfor.

10. Samlet sett, mener du at vanlige folk i Norge bør ta sine problemer eller tvister til domstolene?

1. Oftere
2. Sjeldnere
3. Begge/det kommer an på
4. Ingen av dem
5. Annet/vet ikke

Her svarte 49% av muslimene at man oftere bør ta sine problemer og tvister til domstolene, men 45% svarte at man sjeldnere bør gjøre det. Av den generelle befolkningen svarte hhv 29% og 61% oftere og sjeldnere. Resultatene kan sies å være bemerkelsesverdige av flere grunner. Tendensen til at folk går til domstolen med «sine problemer og tvister» har nemlig økt markant og jevnt de siste årene. På tross av at et uttalt formål med den nye tvisteloven av 2005, som trådte i kraft 2008, var å få ned antall saker, har det motsatte skjedd. I 2007 var antall saker for domstolene 13307, i 2008 var det 14207, i 2009 var det 15789, i 2010 15901 og i 2011 var tallet blitt 16005. Dette indikerer altså en klar tendens til at folk i stadig større grad søker til domstolene for å løse sine tvister, og at domstolene er åpne for tvisteløsning i stor grad. Likevel mener altså 28% av den generelle befolkningen at folk i *enda større grad* bør gå til domstolene. Det er i seg selv oppsiktsvekkende, selv om 61% av den generelle befolkningen mener at man sjeldnere bør gå til domstolen. I tillegg mener altså hele 49% av muslimene at folk oftere bør gå til domstolene.

Dette kan være et uttrykk for at muslimene i større grad enn nordmenn mener at domstolene er egnet for tvisteløsning, og at de har tillit til domstolene i større grad enn til utenrettslig tvisteløsning, hvilket deler av det muslimske miljøet har en tradisjon for. Det kan også samtidig være et uttrykk for at en stor del av det muslimske miljøet er misfornøyd med den private tvisteløsningsformen som dette miljøet er kjent for. Men det er også temaet i andre spørsmål i denne undersøkelsen.

Det neste spørsmålet relaterer seg til det forrige og lyder:

11. En leder i lokalsamfunnet, kommunestyre-representant eller ordfører:

1. Er ofte bedre
2. Er noen ganger bedre
3. Er sjelden bedre
4. Er aldri bedre
5. Blanding bedre og verre
6. Verken bedre eller verre
7. Annet/vet ikke

til å løse en tvist eller et problem i Norge.

Av muslimene har 24% svart at disse personene er "ofte bedre", 51% svarer at de "noen ganger" er bedre, 18% svarer at de sjelden er bedre, og 6% svarer at de aldri er bedre enn domstolene. De samme tallene for den generelle befolkningen er: 13%, 53%, 26% og 7%.

Her er det ikke så store utslag som man kanskje kunne forvente, hvis man med "leder i lokalsamfunnet" inkluderer religiøs leder. Forskjellen er stort sett at en noe større andel av muslimene mener at en slik representant "ofte" er bedre, med tilsvarende forskjell i kategorien "sjelden", siden mellomkategorien er noenlunde lik.

Imidlertid fremtrer det større forskjeller, i det man kunne tro er det samme spørsmålet, når det presiseres til bare å gjelde "religiøs leder".

12. En lokal religiøs leder:

1. Er ofte bedre
2. Er noen ganger bedre
3. Er sjelden bedre
4. Er aldri bedre
5. Blanding bedre og verre
6. Verken bedre eller verre
7. Annet/vet ikke

til å løse en tvist eller et problem i Norge.

Selv om det forrige spørsmålet kan sies å inneholde dette, viser det seg ved presiseringen at det blir en forskjell i svarprosentene.

Av muslimene mener 15% at en religiøs leder "ofte er bedre", og hele 40% mener at han "noen ganger er bedre" enn domstolene. 27% mener at en slik leder "sjelden er bedre», mens 16% avviser at religiøse ledere kan være bedre enn domstolene til å løse tvister mellom privatpersoner. For den generelle befolkningen er svarprosentene på de samme spørsmålene, 4%, 26%, 38% og 32%.

Slår vi sammen kategoriene, ser vi at 55% av muslimene er tilhengere av at en lokal religiøs leder er eller kan være bedre enn domstolene til å løse tvister, mens 43% er skeptiske eller avvisende. De samme tallene for den generelle befolkningen er hhv 34% og 70%. Her er det en viss forskjell, men denne er kanskje ikke overraskende. Det er imidlertid uklart hvordan forskjellen skal fortolkes, siden det ikke er presisert hvilke rettsspørsmål som eventuelt skal løses av en lokal religiøs leder. Det er for eksempel vanskelig å tenke seg at 33,7% av den generelle befolkningen er tilhengere av en sharia-domstol, mens muslimer i større grad kan ha assosiasjoner i slike retninger. Det er viktig å poengtere i denne sammenheng at sharia-domstolen ikke er en straffedomstol i vestlige land, men en familie- og arverettsinstitusjon.

Det er imidlertid ikke noe belegg for å trekke denne konklusjonen ut fra dette spørsmålet. Det er imidlertid andre spørsmål som belyser samme tematikk.

De neste spørsmålene omhandler religiøse minoriteter og lederes forhold til myndighetene og til lovene, og lovenes forhold til etniske og religiøse minoriteter, hvilket kan belyse tematikken i forrige spørsmål. Spørsmålene her retter seg imidlertid klarere mot sivil ulydighetstematikken.

13. Tenk deg at religiøse ledere motsetter seg en lov som Stortinget har vedtatt og gjør det klart at den strider mot deres religion. Hva bør religiøse mennesker gjøre?

1. Adlyde loven
2. Følge sine religiøse ledere sitt råd
3. Følge sin egen samvittighet
4. Forlate dette landet og bosette seg et annet sted
5. Blanding
6. Ingen av dem
7. Annet/vet ikke

Av muslimene svarte 48% at disse menneskene burde adlyde loven, altså i strid med sin religiøse leders overbevisning. 14%, derimot, mente at de burde følge sin leders råd. 30% var av den oppfatning at det er egen samvittighet som bør være avgjørende, mens 3% mente at det å forlate landet var et alternativ.

Av den generelle befolkningen mente derimot så mange som 76% at disse menneskene må velge seg Stortinget som rettesnor for sine handlinger, mens bare 3% mente at sivil ulydighet på religiøst grunnlag er akseptabelt. Dette altså mot 14% av muslimene. 16% av den generelle befolkningen mente at man måtte følge sin egen samvittighet, og 4% mente at man burde forlate landet, dersom man ikke kan leve med de lovene som Stortinget vedtar.

Det er altså en markant større andel av den generelle befolkningen som mener at man bør følge loven, selv om den skulle stride mot religiøse lederes fortolkninger og påbud til sine tilhørere enn i den muslimske gruppen.

Dette kan tolkes som et uttrykk for forskjellige rettskulturer, hvor det er uttrykk for en større lojalitet til egne religiøse ledere enn mot politikeres lov og vedtak hos den muslimske befolkningen. Men det kan selvfølgelig også være et uttrykk for at den muslimske befolkningen er mer religiøs enn den generelle befolkningen, og at denne religiøsiteten gir seg nettopp dette uttrykket – uansett om man er muslim eller kristen.

Det neste spørsmålet er en variant av det forrige og presiserer problemstillingen i retning av hva ikke-religiøse og tilhengere av andre religioner bør gjøre, hvis Stortinget vedtar en lov som favoriserer en bestemt religion.

14. Tenk deg at noen religiøse ledere overtaler Stortinget til å vedta en lov som krever at alle må overholde ett av prinsippene i deres religion. Hva bør ikke-religiøse mennesker, eller de som tilhører andre religioner, gjøre?

1. Adlyde loven
2. Protestere mot denne loven
3. Følge sin egen samvittighet
4. Forlate dette landet og bosette seg et annet sted
5. Blanding/ikke les opp
6. Annet/vet ikke

Av den muslimske befolkningen svarte 20% at de andre bør adlyde loven, mens 48% mente at de burde protestere. 27% mente at de andre burde følge sin egen samvittighet, mens 1% mente at de burde forlate landet. Av den generelle befolkningen mente til sammenligning 12% at de må adlyde, mens hele 70% syntes at protesten var den beste løsningen. 13% mente at man må følge sin egen samvittighet, og 1% henviste til flytting som den beste løsningen.

Det kan virke mye at over 20% av muslimene mener at man bør adlyde en lov som er basert på en religion man ikke tilhører, når alternativet er å svare at man bør protestere mot loven. Dette kan ha sammenheng med større respekt for religiøse lover – uansett hvilken religion disse må være basert på – enn i den generelle befolkningen, som i større grad synes som å være sekulært orientert.

Det nest siste spørsmålet i denne gruppen gjelder det omvendte forholdet, nemlig hvilke anstrengelser, om noen, regjeringen bør gjøre for å tilpasse lovene og ta hensyn til etniske og religiøse minoriteter. Dette kan tenkes å gjelde på en rekke arenaer, som skoleplikt, skilsmisseadgang, rasediskriminering, etc.

15. Noen mennesker sier at regjeringen bør anstrenge seg for å tilpasse lovene i landet til etniske og religiøse minoriteter sine behov. Andre er uenige. Hvilken av de følgende påstandene kommer nærmest ditt synspunkt?

1. Etniske og religiøse minoriteter må alltid adlyde norsk lov
2. Loven bør være tilstrekkelig tolerant når det gjelder personlig frihet, slik at den ikke støter slike minoriteter
3. Noen lover bør ikke håndheves overfor disse minoritetene, forutsatt at det ikke skader andre mennesker
4. Blanding
5. Ingen
6. Annet/vet ikke

Her var det en stor forskjell å spore. 20% av muslimene mente at minoritetene burde adlyde norsk lov, mens 48% mente at loven burde være tilstrekkelig tolerant. Hele 28% mente man ikke burde håndheve slike lover overfor religiøse eller etniske minoriteter. Av den generelle befolkningen, mente 60% at etniske og religiøse minoriteter uansett må adlyde norsk lov. 33% mente imidlertid at loven må være tilstrekkelig tolerant, men bare 6% stilte seg positiv til tanken om at etniske og religiøse minoriteter skulle særbehandles i håndhevingen av slike lover.

Her ser vi en markant forskjell til lovens status i et samfunn. At nesten 30% av den muslimske befolkningen mener at man skal særbehandles ved håndhevingen av lover som ikke direkte tar hensyn til etniske og religiøse minoriteter, kan synes mye og står i kontrast til bare 6% av den generelle befolkningen.

Det siste spørsmålet i denne gruppen omhandler det samme temaet som over, men med en "omdreining", hvorvidt det skal være lover som *utelukkende* gjelder for religiøse minoriteter:

16. Bør det være noen spesielle lover som gjelder bare for etniske eller religiøse minoriteter – for eksempel om ekteskap, skilsmisse eller arv

1. Ja
2. Nei
3. Begge/kommer an på
4. Ingen av dem
5. Annet/vet ikke

Dette er i realiteten et spørsmål om det bør være sharia-domstoler i Norge, men da riktignok uten straffe-elementet. Her mente 34% av muslimene ja og 64% nei, mot 7% og 91% av den generelle befolkningen .

Også her ser vi en stor forskjell i synet på særdomstoler basert på religiøse skikker, som gjelder på bestemte områder. Svaret på dette spørsmålet må ses i sammenheng med svaret på de andre spørsmålene som gjelder den samme tematikken.

KONKLUSJON: FORSKJELLER OG LIKHETER I TILLIT

Som vi ser av resultatene i undersøkelsene, er svarene til dels paradoksale seg imellom, og de kan dessuten gjøres til gjenstand for store fortolkningsvariasjoner. Det er store likheter på flere områder, men det er også forskjeller, til dels forholdsvis store. Det er vanskelig å konkludere klart om tallene gir grunnlag for å si at muslimer har mer eller mindre tillit til offentlige rettslige institusjoner og lovverk enn den generelle befolkningen. Grunnene til dette er flere. For det første må det presiseres at muslimutvalget ikke er metodisk representativt, i den forstand at det er mindre enn hovedutvalget. Derfor skal man tolke tallene med en viss

forsiktighet. Videre representerer også muslimer en sosio-økonomisk gruppe som til en viss grad kan gjøre at tallene også må ses på den bakgrunnen. Likevel er det en tematikk i mange av spørsmålene hvor sosio-økonomisk status neppe kan sies å være en relevant forklaringsvariabel.

Det mest bemerkelsesverdige er imidlertid at muslimutvalget i større grad enn den generelle befolkningen er tilhengere av særbehandling av minoriteter hva gjelder håndhevelse av lover og shariadomstol, uten at det *nødvendigvis* bør bety at de også ønsker en drakonisk straffedomstol. De ser med andre ord ut til *i en viss grad* å mene at de lovene som gjelder for alle i Norge, ikke bør håndheves overfor eller gjelde for minoriteter i like stor grad. Dette er selvfølgelig delvis å anse som et direkte utslag av at de er mer religiøse enn den generelle befolkningen, siden islam, i likhet med hinduisme, jødedom og katolsk kristendom, har lovregler og domstoler som en viktig del av religionen .

Disse forskjellene skal imidlertid ikke overdrives, og selv om de kanskje kan sies å være bemerkelsesverdige betyr ikke det at de er oppsiktsvekkende eller dramatiske. De kan jo også kanskje sies å bekrefte det mange forventer av religiøse mennesker, og slik sett er de et uttrykk for at denne gruppen er mer religiøse enn andre.

På andre områder er det også forsvinnende små forskjeller mellom muslimutvalget og det generelle utvalget. Begge utvalg mener at loven først og fremst skal bygge på norske verdier (men likevel at religion bør være grunnlaget), og i avveiningen mellom rettsikkerhet og personlig sikkerhet er det heller ingen særlige forskjeller å spore.

Det ser også ut til at muslimer generelt har mindre tillit til at det offentlige er til for innbyggernes beste enn det den generelle befolkningen har. Det er kanskje ikke overraskende, gitt den internasjonalt høye graden av tillit som den norske befolkningen har til både hverandre og til staten. Folk med andre bakgrunner har derfor med stor grad av sannsynlighet mindre tillit til sine medmennesker og offentlige institusjoner enn det den generelle, norskdominerte befolkningen har.

Det kan altså synes som om det er et paradoks i muslimers møte med rettsstaten. På den ene side vil de ha beskyttelsen i like stor grad som den generelle befolkningen og er langt på vei i overensstemmelse med den generelle befolkningens avveining mellom fysisk sikkerhet og rettsikkerhet. På den andre side er de tilhengere av særdomstoler basert på religion, samt at de mener at norske lover ikke bør håndheves på samme måte overfor minoriteter i like stor grad. Denne ambivalensen på egne vegne er imidlertid ikke nødvendigvis noe som utelukkende kjennetegner muslimer som gruppe, men utgjør et trekk også i generelle prinsipielle debatter.

At muslimene – som en minoritet – har et paradoksalt forhold til lovene og rettsinstitusjonene, bør kanskje ikke overraske. De er i så fall ikke alene om å ha det. Prinsipper og argumenter har en lei tendens til å skreddersys de underliggende interessene når det kommer til stykket, noe EU- og EØS-debatten har vist oss eksempler fra. Og tallene gir heller ikke grunn til å si at muslimer er mindre prinsipielle enn andre når det gjelder forholdet til rettsstaten. Det er den generelle befolkningens interesser som har fått gjennomslag i lovgivningen, og undersøkelsen viser ikke hvordan *andre* minoriteter ser på de samme problemstillingene.

FORFATTER: Morten Kinander, jurist og filosof i Civita. morten@civita.no

1 Prosjektet er en del av et større prosjekt, "Legal Cultures in Transition -- the Impact of EU Intergation", Research Council of Norway Award 182628, conducted by Fafo AIS, University of Glasgow, University of Oxford, Animo and Kinander INC".